

148128

EGY
ÖREG DIÁK
EMLÉKEI

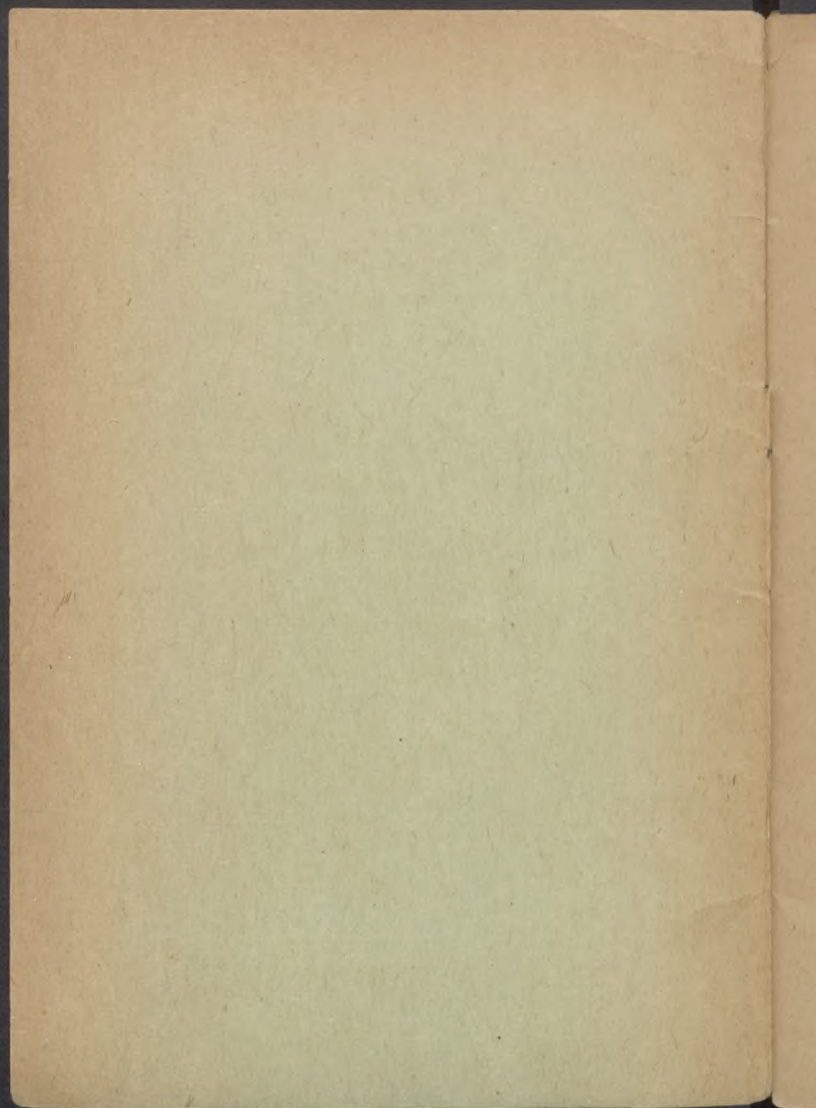
Írta és a Ciszterci Diákszövetség
1942. október 4-iki közgyűlésén
felolvasta :

BILKEI FERENC
esperes-plébános

VÖRÖSMARTY NYOMDA SZÉKESFEHÉRVÁR

EGY
ÖREG DIÁK
EMLÉKEI

Írta és a Ciszterci Diákszövetség
1942. október 4-iki közgyűlésén
felolvasta :

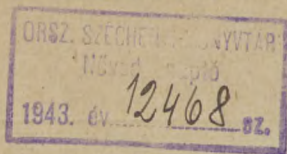
BILKEI FERENC
esperes-plébános

VÖRÖSMARTY NYOMDA SZÉKESFEHÉRVÁR

148128

Ha végigmegyek az én kis szülőfalum utcáján, mindég azon csodálkozom, hogy milyen nagyok voltak azok a szalmafedeles házak akkor, amikor én még gyerek voltam s milyen kicsinyek lettek 50—60 esztendő után.

Azok lettek-e törpébbek? vagy én nőttem nagyobbra — nem tudom.

De akkor másegyebet is nagyobbbnak láttam. Emlékszem mikor az áldott jó édesapám majdnem 60 esztendővel ezelőtt kézen fogott és elvezetett a fehérvári gimnázium óriási, oszlopos, sötét márvány kapuja elé és ezt mondta:

— Nézd kisfiam! Idejársz majd iskolába tanulni.

Még most is érzem a szent borzadályt, mely csontjaim velejét is átjárta.

— Ebbe a nagy épületbe?

Igen! ebbe a gyönyörű szép épületbe.

Néztem a rengeteg felhőkarcoló falakat, az óriási ablakokat, az egész épület szörnyűséges arányait, amelyekben, mintha a mesebeli Minotaurus elevenedett volna meg előttem, mintha kitátotta volna az óriási éhes száját és azt kiáltotta volna felém:

— Hám! bekaplak te kisgyerek! Mit akarsz itt te, kis falusi vakarcs! hiszen mindjárt megeszlek, mert éhes vagyok és csak az ilyen kis gyerekek apró csontjai kellenek a gyomromnak, mint amilyen te vagy!

És a nagy éhes szörnyeteg csakugyan elnyelt engem.

Nem hiszem, hogy a szegény Izsák aggódóbb szorongással vitte az áldozati fát a vállán, amelyen feláldozták volna, mint én, mikor a nagycsomó könyvet vittem a gimnázium lépcsőin fölfelé.

Bizony a hatalmas gimnázium elnyelt engem. Ha akartam, ha nem, a gyomrába kerültem és lassan emésztette, átformálta az egész valómat.

Az első állomás a búcsúzás volt. Válás a régítől. Szeptember végén, amikor

még nyíltak a völgyben az őszi virágok, amikor még zöldelt a nyárfa az ablak előtt, én szótalan, visszavonuló lettem. Nem ízlett még a szilvágombóc sem. Sőt a hazai szőlő sem, amelyet az én jó édesanyám — akkor vette apám a szőlőnket — az első szüretről küldött be vigasztalásul. Behuzódtam a sarokba és némán néztem magam elé. Nem voltam beteg, csak szomorú voltam. Hervadoztam. A mindig piros arcom sápadt lett, valami szorongatta a szívemet, keserű volt a szám íze s a könnyek fojtogatták a torkomat. Mikor kérdeztek, hogy mi bajom? azt feleltem:

— Sírhatnékom van.

És sírtam, hullottak a könnyeim, mint a szeptemberi eső. Hogy miért? nem tudtam megmondani. Az öregek mosolyogtak, a fiúk csúfoltak, én szégyeltem magamat, de azért sírtam, búsultam tovább.

Most már tudom, hogy miért sírtam: Búcsúztam a gyermekéletem boldog világtól. Búcsúztam az édesanyám esti csókjától. Nem tette össze a kezemet imádságra, nem

simogatta meg a buksi fejemet és nem csókolt meg. — Aludjál kis fiam! Jóéjszakát! Búcsúztam a kis falunktól, a nádfedeles házaktól, a szőlőnktől, amelynek első termését nem én puttonyozhattam a kis puttonnyal. A kertünktől, amelynek félig érett körtéit más csente le helyettem. A teheneinktől, a Cigánytól, meg a Kávétól — ez volt a nevük, — amelyek esténként friss vacsorával traktáltak. Ott álltunk kis hugommal az istálló ajtajában, csak annyit vártunk meg, hogy elszűrjék a szép, fehér, habos tejet, mi meg ott álló helyünkben azonnal megittuk. Talán nem volt hygienikus, de nekünk nagyon jól esett, — ha nem is híztunk tőle, de a lábaink, meg a füleink bizonyosan hosszabbak lettek tőle. Búcsúztam a pajtásoktól, akikkel együtt birkóztunk, együtt szedtük a fészkeket, együtt fürödtünk, együtt rosszalkodtunk, együtt nyargalásztunk, mint a szilaj csikó a pusztában.

Búcsúztam a Bundás kutyánktól, a régi igaz, hűséges pajtástól. Most ennek min-

dennek vége, örökre vége. Benne vagyok az iskolának nevezett szörnyű Moloch gyomrában s az örli, emészti multamat, emészti a szabadságot, a szilajságot. Mert én ezután nem falusi gyerek, hanem városi ifiúr leszek, ha tetszik, ha nem. Tanuló, hogy egyszer tanult, intelligens ember válhasson belőlem,

Ezt sirattam. Anélkül, hogy tudtam volna, hogy ezt siratom.

Hát persze, hogy a nagy átalakulás nem ment olyan könnyen, mint ahogyan azt az iskola gondolja. Sohasem felejttem el pl. amikor a második emeletről, szokás szerint 3—4 lépcsőt átugorva, rohantam lefelé. Persze eszemágában sem volt arra gondolni, hogy az Unger Román tanár úr lassan szuszogva, akkor már tekintélyes lépcsőszámon fölfelé bandukolt. Én meg egyenesen neki a hasának. Ő meg amúgy visszafelé fordított tenyérrel lekent egy akkora nyaklevest, hogy én 8 lépcső fölött lefelé röpülve, mint a béka hasravágódtam az egyenesen. Így tanulja meg az ember, hogy

lassan járj, tovább érsz. A repülés tüneményesen gyors volt, csak a föltápászkodás volt lassú.

Hogy azonban a falusi szilajság sohase devalválódott bennem méltóságos melancoliává, igazolta a sok kettes és hármas érdemjegy, amit a tornaórákban gyűjtöttem csokorba gimnáziumi pályafutásom idején. Takács tanár úr tornaórán nem aszerint osztályozott bennünket, hogy ki tud magasabbra ugorni, ki jobb tornász a nyújtón vagy a lovon, hanem aszerint, hogy ki áll csöndesebben, mélabúsabban a sorban. Hát én itt százszázalékos antitalentumnak bizonyultam. Örökké mozgott bennem a giliszta. Kaptam is ellenértékül annyi nyaklevest, hogy nagybirtokossá léphettem volna elő. Azonban most is vallom, amit akkor vallottam, hogy nem a tornatanár úrnak volt igaza. Ő csak erősebb volt nálam és ő írta az osztályzatot, nem én.

Érdekes, mi vetette el a lelkemben a papság és a szónoklati tűz magvát. A jó Hamzus bácsi után az ötödik osztályban

Kalocsay Alán lett a hittantanárunk. Tünnemenyesen szép ember. Gyönyörű csengő hanggal, virágos, költői lendülettel pompázó előadással. Belépett az osztályba . . . beírt az osztálykönyvbe . . . Csillagokig feltörő hangulat és figyelem . . . Lelép a katedráról és kezdi:

— Dicsértessék a Jézus Krisztus! Köszöntöm önöket a názáreti Jézus nevében. Aztán ömlik ajkáról a szó, mint a csorgatott méz. Hogy később mit mondott, nem tudom, de a kezdet olyan volt, hogy nekem kinyitotta az ajtót a papság felé. Ha van a beszédeimben szónoki lendület, magyaros tűz, annak első szikráját Kalocsay Alán tanár úr gyújtotta föl a lelkemben.

A templomot szerettem. Nem tudom, küldtek-e, parancsolták-e, csak azt tudom, hogy minden szombaton 5 órakor, mindig egyedül, mindig ellenőrzés nélkül ott térdeltem a zirci templom Mária kápolnájának kövén, a fekete Madonna szobra előtt. És ott énekeltem a kóruson a jó öreg orgonistával, Dutki bácsival. Vak volt a jó öreg

teljesen, kopasz feje és igen szép hosszú szürke szakála volt. Mint a vak emberek általában, ő is mindig szomorú volt, de gyönyörű bariton hangon énekelt németül: Heilig! heilig! heilig! Mi pedig fújtattuk az orgonát és a mi csengő, csiripelő hangunkon énekeltük vele a német istentiszteletet: Heilig! heilig! heilig! Több német éneket azóta sem tudok. És ezt is csak addig énekeltem, amíg Kolonics Lipót tanár úr, mint a templom gondnoka, a nyolcvanas évek közepén leállította a német éneket s azóta a hívek csak magyarul dicsérik az Istent a német templomban is. Énekelni mindig nagyon szerettem, az énekkarban mindig benne voltam, mert hiszen kétszer imádkozik az, aki énekel. Csak hangszeren nem tanultam játszani, ami 50 év óta sok szomorúságot okozott nekem.

Kalocsay Alán tanár úr keltette fel bennem az érdeklődést a protestantizmus története iránt. Amíg ő nem jött, a hittanórán senki nem említette, hogy a katolikus valláson kívül más vallásúak is vannak a

világon. Kalocsay Alán tanár úr azzal kezdte, hogy leplezetlenül beszélt azokról a hibákról, amelyeket katolikus részen a protestantizmus előtt elkövettek. Ez nekem annyira tetszett, hogy az objektív, a történelemkutatás és igazságszolgáltatás azóta is életem világítófáklyája. 55 év alatt rengeteget olvastam és írtam ebben az irányban, fanatikus katolikus vagyok, de csak abban az értelemben, hogy a vitatkozásban minden állításomat az ellenfél írásaiból vett idézetekkel tudjam bizonyítani.

A negyedik osztályban, akár a méz közepébe esett légy, mi is óriási szenzáció édességébe estünk. Lajer Nándor tanár úr, az aranszélű pápaszemes, sima arcú, mosolygó, jó ember magázni kezdett bennünket. Tehát: *maga!*, *ön!*, többé nem: te zöldfülű csacsi!, hanem maga! Hogy feszült az önérzetünk: nem vagyunk többé gyerekek, hosszúlábú, hosszúkezű, hosszúfülű gyerekek — mert hiszen a 14—15 éves gyereknek elsősorban a keze, lába, füle, meg az orra nő — nem tekintenek

többé a zsebkendő-ipar felvirágoztatásában babérokat gyűjtő süvölvényeknek, hanem önöknek, akiket csak egyetlenegy lépés választ már el az *úr*-tól.

Mit adott nekünk Lajer tanár úr a magáéból? Semmi különöset. Csak a bársonyos, selymes, finom lelkületét nyitotta meg számunkra és mi örökre nemcsak há-lásak lettünk iránta, hanem megtanultuk, hogy az előzékenység, az előrelépés, a kicsinyek magunkhoz való fölemelése, a megbecsülés nem azt jelenti, hogy magunk kisebbek leszünk, hogy leszállunk a magasság, a professzori tekintély Olympuszáról, hanem nagyobbak, előkelőbbek, urak, finomak, műveltek leszünk a kicsinyek táborában. Ha ma valaki az irodámba lép, azonnal székkal kínálom meg. Nemcsak a kegyelmes és méltóságos urakat, hanem az egyszerű földműves asszonyt, sőt a gyereket is. Szinte látom az arcukon, hogy milyen jól esik nekik, mennyire megbecsülteknek érzik magukat és hogy mennyire közelebb jutottam hozzájuk. Érzem, hogy a jóság, a kedves-

ség nagyobb érték, mint a hivatalos tekintély. És mikor kérdem magamtól: Ki vetette el lelkembe a jóság ezen jóltermő magvát — Lajer tanár úrnál állapodom meg — áldja meg az Isten haló porában is.

Itt a gimnáziumban tanultam meg a szép, tiszta, magyaros stylust. Két mestere volt benne. Vass Bertalan és Horváth Cyrill. Vass Bertalan a klasszikusan szép férfi, akit mint Petroniust a Quo vadisban, bátran lehetett volna odaállítani a magister elegantiarum-nak, egyszer felolvasta a gyakorlatunkat és nyilvános bírálatot mondott róluk. Az enyémről ezt mondta: Ennek a fiúnak nincs íráshiba a gyakorlatában és tiszta, szép a stylusa. Hogy híztam én erre a dicséretre. Vass Bertalan tanár úr, az író, a magister elegantiarum dicsért meg, mégpedig nyilvánosan. Folytathattam volna-e az írásaimat más irányban? Dehogy! Csak abban az egyben, amelyet ő jelölt ki a számomra.

A másik stylusművész Horváth Cyrill tanár úr volt. Ő egyenesen Gyulai Pál sty-

lusjavító módszereit állította élénk imigyen:

— Egyszer az egyetemen megkérdeztük az öregurat: Urambátyám! — hogy lehet az, hogy az írásai mindig olyan tisztán átlátszóak, könnyen érthetők? Az öregúr a kérdésre így felelt: — Amikor leírtam valamit, felolvasom magam előtt, hogy jól hangzik-e? És ha akad homályossá tevő kifejezés, hosszú mondat, azt stande pityeri kijavítom.

Ezt se felejtettem el 50 egynéhány éven át s ámbár sokat írok, de ösztönszerűleg vigyázok rá, hogy se a könnyenérthetőség, se a világosság és főleg a magyarság szempontjából szó ne érje a ház elejét.

A magyar haza öntudatos szeretetének szintén az öreg gimnázium volt a ringató bölcsője. A jó öreg Szilágyi Jenő volt a dajkám. Ferdén járt. Azt mondták: azért, mert fél tüdeje van. Lehetett beteg, de hogy igaz, hű magyar ember volt, az szent egy igaz. Milyen különös: elmúlt azóta 50 esztendő és én most is látom ott a katedrán, amint előrehajolva, lázban égő szemekkel,

lelkesen, érces hangon, tűzzel magyarázza Rákóczi szabadságharcát. Hogy égett, hogy lobogott az én gyerek-lelkem, hogy beleolvadt annak az öreg embernek lángoló szavaiba! Hogy átalakított, hogy tétetett velem örök, életreszóló fogadalmat, hogy nem lehetek soha más, csak katolikus és magyar.

Akik ismernek, aszongyák, hogy van érzékem a humor iránt. Azt is innen az öreg gimnáziumból hoztam. Még pedig az önképzőkörből. Tóth Géza, a későbbi járásbíró állt a katedrán és szavalt Petőfi Helység kalapácsából: Beszélt Csepü Palkóról, a tiszteletes úr két pejcsikájának jókedvű abrakolójáról, a szemérmetes Erzsók 55 éves bájairól, a fejenagy komáról, aki föl-emelte a kántor urat, hogy a lába se érte a földet, aztán letette a földre, hogy az orra is érte a földet. Tóth Géza mutatta az öklével, hogy a nap gombóca miként piroslott, mi pedig dültünk a kacagástól. Nemcsak mi, hanem az ezüsthajú jó öreg Pallér Kelemen direktor úr is, aki alig-alig tudta

az egyensúlyt megtartani a katedrán, hogy le ne billenjen —, pedig fizikatanár volt.

A másik eset, ami nagy hatással volt reám, az egyik szavaló gimnázista esete volt, ugyancsak az önképzőkörben. Egy nagyot akaró, midenkép a saját vállaira állni akaró, kurucgondolkodású gimnazista, most mózesvallású ügyvéd, Petőfi egyik versét szavalta. amely így kezdődik: Akasszátok fel a királyokat. Rázta az öklét, bizonyítván, hogy ő kész forradalmár, aki legszívesebben felrobbanna, ha nem kerülne áldozatba, aztán így folytatta:

— Nekem is egy kötelet a kezembe.

Valaki pedig hátulról, a sarokból jól érthetően közbemorgott:

— A nyakadra!

Irtózatos kacagás követte a közbeszólást. A szavaló leszállt a pódiumról, én pedig sohse felejtettem el, hogy mekkora hatása lehet egy jól alkalmazott humoros közbeszólásnak.

Itt tanultam meg szavalni. Ami azt jelenti, hogy itt estem keresztül a drukko-

lás éktelen kinjain is. Sohse felejttem el, amikor Széchenyi István halálának évfordulóján Szász Károly költeményét szavaltam. Annyira drukoltam, hogy minden próbán belehibáztam és fönn a díszterem szónoki emelvényén jóformán csak a nadrág tartott össze. De akkor már jól sikerült minden és én elindultam azon az uton, amelyen 50 esztendő óta járok, a nyilvános szereplés virágos, virágtalan, de nem éppen hatástalan útján.

Innen, a gimnáziumból indultam el az írói mesterség rögzös útjára is.

Az első kezdés még az elemi iskola padjai közt történt.

Úgy esett a dolog, hogy ott csavarogtunk a Tobak-kanális partján, ahol most a Csitáry-forrás vizei buzognak. Egy csomó felsővárosi parasztgyerek vett bennünket körül és ezzel a kedveskedő megszólítással:

— Te is zsidó vagy! — ingyen és bérmentve belelőttek a kanálisba.

Forrt bennem a méltatlankodás indulata, azonban mivel ők sokan voltak, nem

mentünk birokra, hanem Cérna Gyuri emlékezetes mondása szerint „Szégyen a futás de hasznos” elve alapján elíszkoltunk. A dühöt azonban egy éktelen verselmény formájában töltöttem ki. Nem hiszem, hogy Hazaffy Veray János büszke lett volna a rigmusaimra, de hát a csendes elégtételt mégis megszereztem, mert az utolsó szó az enyém volt.

Ha most ki tudnám kutatni, hogy kik voltak az akkori attentátum résztvevői, a 60—70 éves bácsik közt találnám meg őket. Ők bizonyára nem emlékeznének az esetre és ha emlékeznének, röstelnék azt, hogy jövőendő plébánosukat így ellátták. Én azonban megállapítom, hogy a mostani felsővárosiak sokkal kulturáltabbak az akkoriaknál. Nem csoda — ezek már az én neveltjeim.

A másik emlékezetem szerinti verselményt nyolcadik osztályos koromban követtem el. Akkor már nem Hazaffy Veray János babérjaira pályáztam, hanem egyenesen balladába vágtam a fejszémet. Egy

álmatlan éjszaka estéjén csókolt homlokon a múzsa és én virradásig faragtam a rímeket. Készen lettem és siettem beadni az Önképzőkörbe. Ott cudarul levágtak, amit én természetesen a sárga irígységnek tudtam be. Elkecseregettem és nemes bosszúra gondoltam. Beküldtem balladámat a Vasárnapi Ujságnak. Az volt az édesapám kedves ujságja. Két hét se tellett bele, amikor megkaptam a választ: „Nem csak balladának gyenge, de még versnek is kezdetleges.”

Ezzel nem dicsekedtem, hanem beláttam, hogy a próza virágos mezején teremnek az én babérjaim.

Két értekezést írtam. Az egyik a darwinizmust cáfolta, tehát apologetikus írás volt. A másik az oroszok 1849-es inváziójáról szólt. Ez aztán nagy vitára adott alkalmat. Simon Sándor barátom, a későbbi polgármesterhelyettes volt a bírálóm, aki nem tudta elhinni, hogy Miklós cár mondta volna azokat az emlékezetes szavakat:

— Kettőt bántam meg életemben: először, hogy trónraléptem, másodszor, hogy

az osztrákokat 1849-ben kíségtettem a slamasztikából.

Simon Sándor egyéni jóhiszeműség alapján nem hitt nekem, én pedig Frolov orosz történetíró írásai alapján beszéltem.

Ezek az epizódok azonban nem akasztották meg bennem az írói mesterség kialakulását, amely — ha mélyebben nézek bele — elsősorban betegség. Az ember azt hiszi, hogy boldogtalan lesz, ha nem mondja el azt, ami a bögyit nyomja.

Ime! végigsiklott a tekintetem az életem 50—60 esztendején. Látom, milyen kincsek birtokába jutottam. Mérlegre teszem a lelkem értékeit: az írás, a szónoklás, az éneklés értékeit, az Istenhez, Egyházhoz, hazához, embertársaimhoz ragaszkodó hűséges magyar szívet, nézem őket s azt látom, ami érték bennük, az elvetett magcsirájában mind innen kezdve lett érték. Innen az öreg, most már féligmeddig elhagyott gimnáziumból, az Alma Matertől kaptam őket. Ő volt az az édesanya, ő emelt keblére, ő táplált a szeretet, a jóság a lel-

kesedés, az idealizmus édes tejével. Az Alma Mater szeretettette meg velem azt, ami érték, az erősítette meg szárnyaimat, hogy amikor kirepültem a fészekből, tudtam a magam erejéből tovább szállni.

És most felébred bennem a gondolat, hogy mi lett volna, ha nem így, hanem minden valamikép másképp lett volna. Ha ma mint hosszú fehérszakállu orosz pap talán Szűz Mária ikonját szorítva szívemhez, valamelyik sztálingrádi erőd romjai közt lehelném ki árva lelkemet.

Mi lett volna, ha a nagyapám nem hagyja el szebeni vagy brassói szülőit és vándorbottal a kezében nem jön Fehérvárra, ezelőtt 120 esztendővel, nem ismeri meg a nagyanyámat, nem lesz katolikussá, ha nem tagadják ki ezért szülei, ha apám nem nevelkedik a ciszterciták templomának árnyékában, ha én megmaradok protestánsnak s most azok ellen az elvek ellen harcolnék, amelyeket ma fanatikus hittel szeretek: a magyarság ellen és a katolicizmus ellen.

Mi lett volna, ha ezelőtt 33 eszten-

dővel Joungestownban, Pensylvániában hallgatók az öreg 48-as magyar szavára, aki egy tüzes magyar prédikáció után azt mondta nekem: — Öcsém! Maradjon itt nálunk. Ezt a mi papunkat elküldjük és megválasztjuk magát. Jó dolga lesz, mindent megkap, amit kíván.

Én pedig erre azt feleltem: — Nincs Amerikának annyi kincse, amennyiért én az én hazámat el tudnám hagyni. Engem vár az édesanyám, várnak a testvéreim, várnak a jóbarátaim, vár Fehérvár, nekem ott a helyem és sehol másutt nincs helyem.

Mi lett volna, ha ott maradok? Mi? Ma Rooseveltnak valamelyik internáló táborában hüselnék, mint izgató, aki a tengelyhatalmak ügye mellé lázítja honfitársait.

Van-e praedestináció? Van! Az Uristen helyezett el bennünket tudtunk és beleegyezésünk nélkül valamelyik világrész vagy ország keretében. Ő adta szüleinket és adatta számunkra a nevelés kereteit tudtunk és beleegyezésünk nélkül. De csak a kereteket. Azon belül magunk vagyunk

a felelősek cselekedeteinkért. Én is lehettem volna hűtlen fia az Alma Maternek.

De nem lettem. Gyarló, szegény, kicsiny, sokszor tévedő, de a tévedést korrigálni akaró fia voltam és vagyok. Bevallom. De hűséges fia voltam és vagyok és maradok az utolsó lehelletemig.

És most fehér fejjel, meghajlott vállakkal 50 évvel az érettségi után visszanézek a multba.

*... Még nyílnak a völgyben az őszi virágok
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt
De látod amottan a téli virágot
Már hó takará el a bérci tetőt
Ime! sötét hajam őszbe vegyül már
A tél dere már megüté fejemet...
... Elhull a virág, eliramlik az élet*

és én alázatos szívvel, hűséges lélekkel meghajlok és hálatelten megcsókolom a nagy jótevőnek, megcsókolom az Alma Mater kezét.

